

Mit o Lepi Vidi v kontekstu slovenske emigracije: na primeru Simčičeve povesti *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide*¹

Jožica Čeh Steger

Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Slovenija, jozica.ceh@um.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.12.2022.4>

ISBN: 978-961-286-669-3

Zorko Simčič kot najvidnejši pisatelj slovenske emigracije je v povesti *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* s pomočjo mita o Lepi Vidi tematiziral eksistencialno izkušnjo slovenskih izseljencev, njihovo razpetost med domovino in tujino ter željo po vrnitvi domov. V omenjeni povesti prepoznavamo dva modela tujega: tuje kot eksotično v precej stereotipnih opisih Španije in tuje kot komplementarno domačemu, ki mora temeljiti na medsebojnem spoštovanju izvirne in ciljne kulture. Slednje je ubesedeno v pravljичno-mitološki perspektivi slovensko-španskega medkulturnega prijateljstva.

Ključne besede: slovenska emigracija, literarna medkulturnost, Zorko Simčič, Lepa Vida, koncepti tujega.

As the most prominent writer of the Slovenian emigration, Zorko Simčič in his story *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* (*Three Musicians or the Return of Fair Vida*) with the help of the myth on Fair Vida thematizes the existential experience of Slovene emigrants, their being divided between home and the foreign land, and their desire to return home. The mentioned story displays two models of foreignness: the foreign as the exotic in the relatively stereotypical descriptions of Spain, and the foreign as being complementary to the domestic based on mutual respect of source and target culture. The latter is verbalized in the fairy-tale-mythical framework of the Slovene-Spanish intercultural friendship.

Keywords: Slovene emigration, literary interculturality, Zorko Simčič, Fair Vida, concepts of foreignness.

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jeziko-slovje, književnost in poučevanje slovenščine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

1 Uvod

Slovenci in Slovenke smo se izseljevali na tuje v vseh časih. Slabe gospodarske razmere so povzročile množični val izseljevanja, ki je trajal od osemdesetih let 19. stoletja in vse do konca prve svetovne vojne. V drugi polovici 19. stoletja so gospodarsko in industrijsko najbolj zaostala območja na Dolenjskem in v Beli krajini ostala povsem brez mladih moških. Izseljevali so se v Nemčijo, Francijo, Južno in Severno Ameriko.² Problematika izseljevanja je postala na prelomu iz 19. v 20. stoletje tudi pomembna literarna tema, na kar opozarjajo Župančičeva pesnitev *Duma* (1908), povest *Kurent* (1909) in nekatere črtice (*Budalo Martinec*, *Pozdravljeni!*) Ivana Cankarja, drama *Amerikanci* Zofke Kveder idr. Oton Župančič je denimo v *Dumi* izpovedal trpko bojazen, da se bomo Slovenci razselili po tujem svetu in posledično izgubili dom in domovino (Župančič 1957: 87):

Boš jih kot lastovke k sebi priklicala?
Kakor golobe prizvala pod krov?
Ali jih tuja bo slava premamila
in jih nikoli več k tebi ne bo?

Župančičev strah je bil na začetku 20. stoletja spričo obsežnih ekonomskih migracij povsem upravičen, toda navedeni verzi so morda danes še bolj aktualni, kot so bili na začetku prejšnjega stoletja. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije se je v letu 2018 izselilo v tujino več kot 6.900 tujih državljanov in državljanek in 6.595³ državljanov in državljanek Republike Slovenije, ki so za svojo ciljno državo izbrali največkrat Avstrijo (26 %) in Nemčijo (20 %), sledita jima Švica in Hrvaška. V Republiko Slovenijo se je lani priselilo 4.300 slovenskih državljanov in državljanek in 24.100 tujih državljanov in državljanek, največ iz Bosne in Hercegovine (49 %), preostali so prišli iz Srbije, Kosova, Severne Makedonije in Hrvaške.⁴ V Evropski zvezi so migracijski tokovi vsakdanje dejstvo, skrbeti nas mora

² Drugi val množičnega izseljevanja Slovencev in Slovenk se je zgodil v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko je SFRJ dovolila ekonomsko izseljevanje. V dveh desetletjih se je izselilo v zahodne dežele sto tisoč Slovencev in Slovenk, zlasti v Zahodno Nemčijo, Švico, ZDA, Kanado (Drnovšek).

³ To pomeni, da se je izselilo povprečno vsak teden 126 Slovencev in Slovenk.

⁴ V letu 2018 beležimo po podatkih Statističnega urada RS največji selitveni prirastek po letu 2008, tj. 14.928 oseb. Spletna stran je dostopna na: <https://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/17/98>; pridobljeno 10. 11. 2019.

beg možganov na tuje, obenem je treba poskrbeti za ustrezno vključitev priseljenk in priseljencev ter begunk in beguncev, ki so prišli k nam.

Priseljenci in priseljenke se v ciljni državi soočajo z mnogimi vprašanji: kdo so, h kateri kulturi pripadajo, komu naj se pridružijo, kaj bo z njihovo jezikovno identiteto itd. Vključevanje je še posebej težavno za otroke begunce, saj ti praviloma prinesejo s seboj travmatične izkušnje iz izvorne države ali z dolgotrajne in težke poti v ciljno državo. Vključevanje tujcev in tujk oz. priseljencev in priseljenk je odvisno od poznavanja jezika okolja, učnega jezika v šoli in kulture ciljnega okolja. Izvorni jezik igra pomembno vlogo pri ohranjanju kulturne identitete, učenju novega učnega jezika in lahko pomembno pripomore k šolskem uspehu. V današnjem času se kot uspešna oblika vključevanja uveljavlja integracija⁵ z ohranjanjem dvojnih jezikovnih in kulturnih identitet, v praksi pa smo priča hibridnim identitetam (Göbel/Buchwald 2017: 40).

Za priseljenke otroke in mladostnike je šola na vseh nivojih najpomembnejše mesto vključevanja, njihov šolski uspeh pa kar v največji meri odvisen od znanja učnega jezika in poznavanja kulture ciljne države. Učenci priseljenki in učenke priseljenke pogosto ne morejo računati na to, da bi jim pri šolskih nalogah pomagali starši, zato je zelo pomembna čimprejšnja vključitev v novo skupino, da se med priseljenki in priseljenkami in domačimi spletejo medkulturne vezi.

O medkulturni vzgoji in izobraževanju potekajo pri nas različni seminarji, nastajajo zanimiva gradiva in strokovna literatura.⁶ Profesorice slovenščine z večletno prakso pripovedujejo, da je delo z učenci priseljenki in učenkami priseljenkami izjemno težavno in sistemsko neurejeno. Potrebno bi še več vsebin in konkretnih učnih gradiv za medkulturni pouk slovenščine, na univerzi pa bi bilo treba razmisliti o programu medkulturne slovenščine. Zanimivo didaktično gradivo za formalne, neformalne in informalne oblike učenja jezika in spoznavanja kulture za otroke priseljence nastaja npr. tudi pri mednarodnem projektu Development of Literacy and Language Learning for Disadvantaged Young Learners (DEAL) v okviru

⁵ V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je v Nemčiji še prevladovala asimilacija kot glavna oblika vključevanja priseljencev, še zmeraj je prevladujoča pri vključevanju Turkov (Göbel/Buchwald 2017: 41).

⁶ Prim. npr. monografijo Marijance Ajše Vižintin idr.: *Medkulturna vzgoja in izobraževanje* iz leta – vključevanje otrok priseljencev (2017).

programa Erasmus Plus, pri katerem sodelujejo raziskovalke in raziskovalci treh univerz, iz Slovenije, Hrvaške in Severne Makedonije.⁷

Slovenci in Slovenke smo se od osemdesetih let 19. stoletja in vse do prve svetovne vojne izseljevali pretežno iz ekonomskih razlogov. Tudi v socialistični Jugoslaviji se je v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja iz enakih razlogov izselilo okrog sto tisoč Slovencev in Slovenk v tedanjo Zahodno Nemčijo, Švico, ZDA idr. (Drnovšek). Posebno poglavje v zgodovini slovenskih migracij predstavljajo slovenski politični in ideološki izseljenci, ki so domovino zapustili po drugi svetovni vojni in si v tujini mnogi ustvarili svoje družine.⁸ Nekateri so se po osamosvojitvi in demokratizaciji Slovenije lahko vrnil v domovino, med njimi tudi najvidnejši emigrantski pisatelj, dramatik, esejist in publicist Zorko Simčič.

Zorko Simčič se je rodil leta 1921 v Mariboru v družini primorskih beguncev. Na začetku druge svetovne vojne se je kot begunec zatekel v Ljubljano, med vojno preživel taborišče Gonars, končal učiteljišče v Ljubljani, literarno ustvarjal, delal kot tajnik pri šefu Socialne pomoči Narteju Velikonji, nato pri Pokrajinski upravi. Maja 1945 se je umaknil na Koroško v Avstrijo, kjer je dobil službo prevajalca pri VI. britanski diviziji v Strandhotelu v Vrbskem jezeru. Zaradi ogroženosti pred komunističnimi vohuni, ki so na Koroškem iskali slovenske begunce (Simčič 2019: 127), se je umaknil v Italijo, kjer je opravljal različne službe. Med drugim je delal za Radio Trst II, nato pa leta 1948 emigriral v Argentino in si tam ustvaril družino. V Buenos Airesu je bil organizator kulturnega življenja pri Slovenski kulturni akciji in dolgoletni urednik *Meddobja*. Leta 1994 se je po skoraj petdesetih letih samoizgnanstva z družino vrnil v domovino. Za roman *Človek na obeh straneh stene* je leta 1993 dobil nagrado Prešernovega sklada, leta 2013 Prešernovo nagrado, od leta 2011 je tudi redni član SAZU.

⁷ Omenjeni projekt vodi izr. prof. dr. sc. Tamara Bogdan -Turza, koordinatorica za slovenski del je doc. dr. Simona Pulko. Prim. monografijo več avtorjev *Zbirka primerov dobre prakse* (2019), dostopno na spletni strani https://project-deal.eu/wp-content/uploads/2019/01/Zbirka_primerov_dobre_prakse_DEAL-IO1_slo.pdf.

⁸ Simčič piše o izgonu iz domovine, ki velja takoj za smrtno kaznijo za najhujšo obliko kazni vse od rimskih časov naprej (Simčič 2019: 397).

2 Zorko Simčič: *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide*

Povesti *Trije muzikantje ali Povratek⁹ Lepe Vide* Zorka Simčiča ni v učnih načrtih za osnovno in srednjo šolo. Pisatelj jo je napisal za svoja v emigraciji rojena otroka, namenil pa otrokom in odraslim bralcem in bralkam, kakor je zapisal v posvetilo v knjigo: »Stara, vendar večno nova zgodba za starejše otroke, morda tudi mladostne starce, predvsem pa – nekoč ... – za moja dva sončna žarka.« V pogovoru s Simonom Preprostom, objavljenim v omenjeni knjigi, pisatelj priznava, da je povest tendenčna, »ki naj bi otroku – morda tudi starejšemu bralcu – zbudila predvsem zavest o nevarnosti bega« (Simčič 1994: 126). Pisatelj v uvodu razmišlja o različnih oblikah zapuščanja domovine; o odhodu, umiku in izgonu. Beg (od doma, od sebe, od odgovornosti ...) je razglasil za eno od glavnih značilnosti današnjega človeka.

Povest *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* omogoča tako domačim kot priseljenim učencem in učenkam spoznavanje mita o Lepi Vidi, ki velja za enega od temeljnih slovenskih nacionalnih mitov, in povezavo s prav tako narodotvornim mitom o Martinu Krpanu. Besedilo je nadalje lahko zanimivo za učence priseljence in izseljence ter učenke priseljenke in izseljenke, saj tematizira migracijske izkušnje, različne odnose do tujega in domačega, oblike medkulturnosti in omogoča seznanitev s slovensko literaturo v emigraciji. Povest *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* je bila natisnjena leta 1994 pri Založbi Obzorja, v letu, ko se je Zorko Simčič po skoraj polstoletnem bivanju v emigraciji, samoizgnanstvu, vrnil iz Argentine v Slovenijo z ženo in s hčerkama, ki sta bili rojeni v Argentini in sta tedaj prvič stopili na tla očetove domovine. Misel na Lepo Vido se mu je porodila ob poslušanju neke otroške kasete. Zgodbo je najprej napisal v obliki radijske igre, zato je v njej tudi veliko petja, igranja in recitiranja, vse od Prešernove priredbe *Lepe Vide* do Avsenikove pesmi *Slovenija, od kod lepote tvoje?*.

⁹ Simčič se je v naslovu povesti odločil za besedo povratek, ker ga vrnitev preveč spominja na vrnitev vetrinjskih domobrancev v domovino, ki jih je komunistična oblast dala umoriti, med njimi tudi njegovega brata (Simčič 1994: 143): »Skozi pol stoletja je emigrant, vsaj politično-ideološki emigrant, ki je doživljal tragiko naše polpretekle zgodovine, slišal za besedo »vrnitev«, »vrnili so jih«, če ne že zgolj, pa skoraj vedno v zvezi s prisilno vrnitvijo vetrinjskih domobrancev. Vrnitev je torej dobila – in tega ne čutim samo jaz – prizvok nečesa prisiljenega, medtem ko je »povratek« samohoten. Povrnem se sam, vrnejo pa te lahko tudi drugi.«

V predgovoru k povesti se pisatelj obrača na otroke in jim razlaga razloge za izseljevanje Slovencev in Slovenk. Skrbi ga, da bi se Slovenci in Slovenke spričo pomanjkanja narodne zavesti v globalnem svetu izgubili. Posebno skrb posveča v emigraciji rojenim slovenskim otrokom, med katerimi je opazil, da so mnogi že sprejeli tujino za svojo domovino. Med drugim ugotavlja, da za mnoge emigrante, emigrantke, izgnance, izgnanke, tujina ni bila mačeha, saj so se tam znašli, ustalili in vključili v novo okolje. Tisti, ki so morali po koncu druge svetovne vojne iz ideoloških oz. političnih razlogov zapustiti domovino, čutijo poleg domotožja še prav posebno bolečino, da bodo njihovi v tujini rojeni otroci izgubili vez z domovino, »da sčasoma tisto, kar je bilo staršem sveto do smrti, otrokom ni več tako sveto« (Simčič 1994: 9). O sebi in argentinskih Slovencih in Slovenkah piše, da so bili v tujini spoštovani, da so tam našli drugo domovino, vendar je prava domovina zmeraj le ena in vezi z njo ni zdravo pretrgati, kajti človek je kakor drevo, ki ne more živeti brez korenin (Simčič 1994: 117):

Tam doli na jugu Amerike nas domačini niso izrabljali. Nasprotno! Spoštovali so nas, da, celo občudovali, vendar ... Ob »dveh domovinah«, o katerih se je začelo pisati in ki ju mnogi mladi, že v tujini rojeni, res čutijo, je vendarle tako, da je pa »patria«, očetnjava, dežela očetov in dedov samo ena. In tam so korenine ... Ob mislih nanje in na »tuyo učenost«, ki se je počasi prelivala v človeka in njegove otroke, je vse močneje raslo spoznanje, da ni zdravo pretrgati korenin.

3 Simčičeva Lepa Vida v kontekstu slovenske emigracije

Tako folklorne variante kot umetne obdelave slovenske Lepe Vide vedno znova tematizirajo beg žene in matere od doma, njeno žalost v tujini in silno domotožje. Simčič je z mitom o Lepi Vidi povezal usodo slovenske emigracije, beg, izgon Slovencev in Slovenk iz domovine in njihovo domotožje. V predgovoru je navedel nekatere folklorne variante in umetne obdelave Lepe Vide v slovenski poeziji. V celoti je zapisana Prešernova priredba *Lepe Vide* iz Smoletove zbirke, ki je služila pisatelju za besedilno predlogo povesti. Podobno kot v omenjeni priredbi folklorne pesmi se tudi Simčičeva Lepa Vida nahaja v Španiji kot dojlja kraljičinemu sinu, a pisatelj njeno zgodbo povsem drugače razplete. Simčičeva Lepa Vida se srečno vrne domov, nato se poroči, rodi slovenske otroke in s tem omogoči nadaljevanje rodu. Iz drugih pesmi o Lepi Vidi je pisatelj navedel le posamezne verze. Iz Breznikove ihanske variante navaja po spominu, da

Mlada Vida raje skoči v morje, naredi samomor, kot bi zapustila otroka in šla z zamorcem v tujino. Verzi iz Gradnikove pesmi sporočajo, da Lepa Vida v tujini ni mogla najti sreče.¹⁰ Del pesmi Tineta Debeljaka¹¹ iz leta 1948, nastale na barki, ki ga je vodila v emigracijo, pa že neposredno govori o Lepi Vidi emigrantki, ki je bila prisiljena oditi na tuje, ker so ji doma stregli po življenju (Simčič 1994: 9):

Lepa Vida je pri morju stala ...
pesmi pela ... brat v vodo jo pahne ...
zamorska ladja mimo pripeljala.

Nadaljnja usoda Debeljakove Lepe Vide je podobna kot v Prešernovi priredbi Lepe Vide. Ločena je od svojega otroka in na španskem dvoru doji kraljiča (Simčič 1994: 9): »... v vetru jok zapuščenega otročiča – / Lepa Vida gre na tuje / dojit španskega kraljiča ...«

4 Lepa Vida – simbol slovenske emigracije in zamisel o slovenskem šahu

Simčič pripoveduje v knjigi intervjujev *Dohojene stopinje* (2019), da se mu je v Argentini porodila zamisel o slovenskem šahu, igri, ki bi pomagala ohranjati slovensko narodno identiteto v emigraciji. Pisal je kiparju Francetu Goršetu, da bi po vzoru nacionalnih šahov drugih narodov izdelal slovenski šah. Predlagal je figure iz slovenske zgodovinske preteklosti in literature: za kralja in kraljico kralja Matjaža in Alenčico, za tekača Lepo Vido in desetega brata, nadalje Iztokovega kraljiča in Krpanovo kobilu, trdnjave z grbi Maribora, Celovca, Gorice in Trsta idr. Gorše šaha ni izdelal, pisatelj pa je na podlagi te zamisli napisal scenarij za kratek film in novelo *Črni tekač* (Simčič 2019: 308).

V psihološki noveli *Črni tekač*, ki je bila objavljena v *Zborniku Svobodne Slovenije* že leta 1950, je Simčič prvič, opirajoč se na Debeljakovo pesem Lepa Vida, povezal motiv Lepe Vide s slovensko emigracijo (Simčič 2019: 308). V noveli se pripovedovalec vživlja v tragiko študenta, ki ni bil zločinec, a se ne more izviti iz očitkov vesti. Doma je bil iz tolminskih hribov, v navdušenju za narod je šel v hribe in tam doživel nekaj groznega. Bil je

¹⁰ Prim. (Simčič 1994: 8): »Tujina tudi nji ni dala sreče. / Grenak njen kruh je, cveti v njej so trni, / in biseri solze, palače ječe ...«

¹¹ Zapisan je njegov psevdonim Jeremija Kalin.

priča zahrbtnemu umoru moža s šestimi otroki, potem je moral bežati. V tujini si je izrezljal figure slovenskega šaha: beli kralj je kralj Matjaž, bela kraljica je Alenčica, bela tekača sta deseti brat in desetnica, konj je belec kralja Matjaža, beli kmetje so zadnji uporniki, ki spijo v kočevskih gozdovih, po kraških jamah, vsi so beli okostnjaki, le zadaj na tilniku ima vsak črno luknjico. Martin Krpan je trdnjava, na trdnjavah so tržaški, goriški, celovski in mariborski grb, črni kralj je Matija Gubec, tekač je rokovnjač, kraljica je Lepa Vida, črnim kmetom, tolminskim upornikom, visijo od zapestij do tal verige. Ko prestavlja figure po šahovnici, ga preplavljajo travmatični spomini iz preteklosti. V sredini šahovnice si stojijo nasproti beli in črni kmetje, mrtvi gleda mrtvega v oči. Okrog njega, črnega tekača, so črni kmetje in ga ne pustijo iz obroča, ne more naprej in ne nazaj. Prikazuje se mu (Simčič 2006: 27) »bela sloka postava s črno luknjico v tilniku«. Ob tem pa se mu oglašajo še Debeljakova pesem o Lepi Vidi (»Lepa Vida pri morju stala ... / pesmi pela ... brat v vodo jo pahne – / zamorska ladja mimo pripeljala ...), simbol slovenske emigracije. Ob njej se vse spremeni, bela in črna polja postanejo peneči se morski valovi. Lepa Vida stoji na obali, bela trdnjava onkraj morja bo njen grad. Beli in črni konji naenkrat postanejo morski konjički. Kraljica gre preko valov, grad onkraj morja ji je vse bliže, en tekač, desetnica, jo spremlja. Lepa Vida obstoji, les udarja ob les, nekdo omahne v morje (Simčič 2006: 27): »Toda Lepa Vida jadra počasi proti drugemu bregu. Žrtvovali so jo ...«

Ob travmatičnih spominih se izdelovalec figur ves trese. Hoče se osvoboditi preteklosti in vrže črnega tekača skozi okno. A zjutraj mu ga je nekdo vrnil. Preteklosti se ni mogoče otresti.

5 Simčičeva *Lepa Vida*, njeno domotožje in vrnitev

Povest *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* je osredinjena na domotožje Lepe Vide in njeno srečno vrnitev v domovino iz Španije, kjer je bila za dojiljo španskemu kraljiču. Variante folklorne pesmi redko pripovedujejo o vrnitvi Lepe Vide. V Poznikovi kroparski varianti se Mlada Vida sicer vrne domov s pomočjo nadnaravne sile, Sonca, vendar pesem ne pove, kaj se je z njo zgodilo doma.¹² Dve rezijanski varianti Lepe Vide, ki sta bili najdeni šele v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, pripovedujeta, da žena in

¹² V tej varianti je na koncu le v oklepaju zapisano (Golež Kaučič idr. 2007: 74): »Sonce jo je pripeljalo domov.«

mati po vrnitvi ni bila dobro sprejeta.¹³ V obeh variantah njen otrok umre, Marjanica je po vrnitvi živela v hišnem priporu, Lepa Lena pa se je vrnila, ko se je mož že nameraval poročiti z drugo žensko. Tudi umetne predelave Lepe Vide praviloma nimajo srečnega konca. Če se Lepa Vida že vrne, doma ne najde miru in sreče. Jurčičeva Lepa Vida v istoimenskem romanu po vrnitvi domov duševno zboli, postane blazna, prav tako Vošnjakova v drami *Lepa Vida*. Cankarjeva Lepa Vida v istoimenski drami je večno na poti in je hrepenenje samo. Pahorjeva v romanu *Mesto v zalivu* fizično ostaja doma, a se ves čas duhovno odmika od slovenstva. V romanu *Grenko morje* Marjana Tomšiča se Merica vrne iz Egipta k možu in otroku, vendar doma ni deležna več prave ljubezni. Po drugi strani prihaja do subverzivnih ubeseditvev in demitizacije lepovidinskega motiva. V kratki zgodbi Stanke Hrastelj (*O Lepi Vidi, ki zapusti moža in dete, a se tega ne kesa*) se Lepa Vida odpove materinstvu in odloči za splav, v pesmi Rozmana Roze *Lepa Vida v akciji* naslovni lik zapusti domovino in družino brez kančka slabe vesti in domotožja.

Kot mnoge pripovedi o Lepi Vidi se je tudi Simčičeva pričela ob morju, ob obali Devina blizu Trsta. O odhodu Lepe Vide v Španijo vemo le, da jo je zamorec pred sedmimi leti pripeljal na španski dvor. Lepa Vida prebiva v zadnjem stolpu gradu povsem sama. Na vrhu stolpa ima svojo sobo, kjer pestuje svojo bolečino. Stoji ob lini in sprašuje sonce in luno po svojem sinku. Ob tem izgovarja znane verze iz Prešernove *Lepe Vide*. Večkrat krikne odo bolečine, saj ve, da je njen sinek mrtev, da je oče šel od hiše in jo po morju išče. Iz daljave pa se oglašča kraljica, naj doji njenega sina. Dojiti tujega sina in ne misliti na dom, ne grebsti po svoji notranjosti, ne razplamtevatati bolečine, to bi bila zanjo rešitev, a tega ne zmore.

Dogajanje se zapleta ob motivu žalosti. Kraljičin sin umira od žalosti. Kdo je kriv za njegovo žalost? Njegova dovilja je bila Lepa Vida in njena žalost se je pretakala v otroka. Znanji minister to misel tudi izrazi: »Jaz sem od vsega začetka, res da bolj z molkom kakor z besedo, svaril pred tujo doviljo ... da ni morda kraljevič z njenim mlekom pil tudi žalosti, hrepenenja po tujem, po nečem daljnem, neznanem ... v starih mitologijah je govor o tem ...« (Simčič 1994: 16). Kraljeviču ne morejo pomagati najboljši zdravniki, ne španski in ne afriški godci, ne čaji, tudi nobeno zdravilo. Njegovo žalost je povzročila slovenska Lepa Vida in le ona ve za zdravilo, ozdraviti ga morejo le veseli slovenski godci.

¹³ Gre za pesmi *Marjanica je imela rada enega fanta* (zapis iz Osojan v Reziji) in *Lepa Lena* (zapis iz Bile v Reziji) (Golež Kaučič idr. 2007: 79–84).

Slovenski muzikantje, Trobenta, Bas in Klarinet, ki spominjajo na Avsenikov trio, so nato prejeli vabilo, naj čim prej pridejo na španski kraljevi dvor, da iz žalosti prebudijo edinega prestolonaslednika ter tako rešijo špansko kraljestvo pred propadom. Po slovenski trio je prišel španski sel s pismom in kraljevskim pečatom. Na pismu je poleg kraljičinega podpisa tudi podpis Lepe Vide. Klarinet se ob tem takoj spomni pesmi o Lepi Vidi.

Vsi trije v hipu vedo, da morajo odpovedati vse druge nastope po Evropi in se odzvati vabilu, če kliče Lepa Vida: »A najprej gremo tja, kjer so naše gore listi ... v tem primeru, kjer je naše gore roža ... to je ... kamor nas vabijo naši. Res: vabi španska kraljica, a vabi tudi Lepa Vida.« (Simčič 1994: 38)

Ko se muzikantje z balonom odpravljajo od doma v Španijo, kliče za njimi fantiček, naj se vrne Lepa Vida. Pisateljeva tendenca je nedvoumna. Lepa Vida je potrebna doma, ohraniti mora rod in poskrbeti z otroke, ki jih zapuščajo straši. Slovenski godci so bili za španski dvor v Cadizu zadnje upanje. V Španijo so potovali z balonom in po različnih peripetijah zaigrali na dvoru ter s svojo glasbo spravili kraljiča ponovno k veselju. V nadaljevanju se vrti zgodba okrog vprašanja, kakor ozdraviti žalost Lepe Vide.

Lepa Vida se na španskem dvoru ob pogledu na domače godce vsa razneži, zanima jo le eno, kako je doma. Ob Avsenikovi zimzeleni popevki *Slovenija, od kod lepote tvoje* se slovenskim godcem s petjem pridruži tudi sama. V tujini umira od domotožja, podobna je stari Sibili, rada bi živela na domači zemlji: »Nisem umrla. Tudi jaz ne morem umreti, dokler mi kakor nekoč stari Sibili kdo od doma ne prinese domače prsti ... Tudi jaz bi se bala odpreti zapečateno pismo, v katerem bi bila domača prst, jaz bi rada še na njej živela.« (Simčič 1994: 74) Slovenski trio odreši žalosti tudi Lepo Vido. Z dovoljenjem kraljice jo smejo vzeti s seboj domov. Ob prihodu v Devin Lepa Vida poklekne na domačo zemljo in jo poljubi. Kmalu zatem se je poročila s Klarinetom, veselim človekom, mu rodila tri fante in dve dekleti ter občasno poskrbela še za tuje otroke (Simčič 1994: 107): »Svojim otrokom je bila dobra mati, betežnim starčkom nežna hčerka, ženam v vasi ljuba hčerka.«

6 Simčičeva Lepa Vida in Levstikov Martin Krpan

Slovenski godci, Trobenta, Bas in Klarinet, hitro prebudijo aluzije na Levstikovega Martina Krpana kot rešitelja cesarskega Dunaja. Krpanu najbolj podoben je Bas. Ta prvi pride na dvor, od vseh treh godcev je najodločnejši, njegovo obnašanje je samozavestno, s kraljico govori brez zadrege in po

slovensko. Prepričan je celo, da »po vsem svetu slovensko govorijo« (Simčič 1994: 50). Po opravljeni nalogi na dvoru se želi podobno kot Martin Krpan čim prej vrniti domov. Dekletu, s katerim se namerava poročiti, je ime Jerica, kakor dunajski cesarični, ki jo je cesar ponujal Martinu Krpanu, če reši Dunaj. Martin Krpan ne mara za dunajsko cesarično Jerico, Bas ne za špansko dekle (Simčič 1994: 76):

O gospa, kar najprej pade v oči, je lepota ... hočem reči, Veličanstvo, lepa so ta vaša dekleta, še lepše so te vaše menine, te vaše dvorne deklice ... Če so tako dobre in pametne, kakor so lepe, vam je pa res že zdaj dano živeti v paradizu ... Toda, veste, doma imam tako na pol zgovorjeno, oziroma že kar zgovorjeno, da se še pred pustom vzameva z mojo Jerico, ki je prav tako – o ne bi hotel žaliti nikogar, prav zares ne! – lepa, taka lepa ptička, ki ima rdeča lička, rdeča lička, črne oči.

Ob primerjavi slovenskih muzikantov z Martinom Krpanom je potrebno opozoriti še na razliko med španskim in dunajskim dvorom oziroma med špansko kraljico in dunajsko cesarico v odnosu do Slovencev. Martin Krpan z obrobja habsburške monarhije je bil v očeh osorne in vzvišene cesarice le neomikan podložnik in silak, ki mora čim prej zapusti cesarski dvor in se vrniti v provinco. V primerjavi z njo se španska kraljica do slovenskih rešiteljev dvora vede spoštljivo in jim je za rešitev kraljestva neizmerno hvaležna. Vse svoje obljube tudi izpolni. Četudi bi Lepo Vido želela obdržati na dvoru, spoštuje njeno željo po vrnitvi domov. Asociacij na Levstikovega *Martina Krpana* je še več. Slovenski godci se pokažejo kot rešitelji španskega dvora, vendar ti ne bi prišli na španski dvor, če jih ne bi poklicala Lepa Vida, zato je prava rešiteljica španskega dvora pač Lepa Vida. A pisatelja je v tej povesti bolj kot reševanje tujega dvora zanimalo reševanje Lepe Vide in z njo slovenskega narodnega značaja (Simčič 1994: 139).

7 Zasedranost in nevarnost mita o Lepi Vidi

Mit o Lepi Vidi je pri Slovencih trdno zasedran. Skozi stoletja se ohranja v variantah folklorne pesmi, v številnih umetnih obdelavah in predelavah v književnosti.¹⁴ Simbolno pojavitve Lepe Vide srečujemo v glasbi,

¹⁴ Prim. monografijo Jožeta Pogačnika *Motiv lepe Vide ali hoja za rožo čudotvorno* (1988) in Irene Avsenik Nabergoj *Motiv Lepe Vide* (2010). Od novejših literarnih obdelav Lepe Vide prim. npr. pesem Andreja Rozmana Roze *Lepa Vida v akciji* (2011), pesem Janija Osvalda *Lepa Vida*, roman Dušana Jelinčiča *Bela dama Devinska* (2010), kratko zgodbo Stanke Hrastelj *O Lepi Vidi, ki zapusti moža in dete, a se tega ne kesa* (2013).

likovni umetnosti,¹⁵ filmski umetnosti,¹⁶ v popularni kulturi,¹⁷ na blagovnih znamkah in v potrošništvu.¹⁸ Slovenski nacionalni miti, Lepa Vida, Kralj Matjaž, Peter Klepec, Martin Krpan in drugi, povezujejo našo preteklost s sedanostjo in prihodnostjo ter sooblikujejo naš narodni značaj.¹⁹

V Lepi Vidi kot kolektivnem simbolu razbiramo psihofizične lastnosti Slovenk in Slovencev; razdvojenost, nezadovoljstvo s tem, kar imamo in kar smo, beg od doma, od stvarnosti in v končni fazi beg od samega sebe. Zdi se, da je Simčič hotel v povesti *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* obračunati z mitom o Lepi Vidi. Njegova Lepa Vida je na začetku mlada, lepa mati, ki jo je podobno kot druge odneslo v tujino, vendar tam občuti silno domotožje, je podoba slovenskega odhajanja na tuje, neskončnega hrepenenja in žalosti. Vendar Simčičeva Lepa Vida ni samo to. Iz tujine se vrne domov, kjer je zaživela srečno s tem, kar ima. Je za zmeraj ozdravljena hrepenenja in bega od doma? Morda pa je Simčičeva Lepa Vida, potem ko je doma rodila dve hčerki in tri fante, le poskrbela za to, da se bo mit o Lepi Vidi lahko nadaljeval. Simčič si slednjega zagotovo ne želi. V intervjuju z naslovom *Bežati ali ne bežati* – to je vprašanje je v zvezi s svojo povestjo povedal (Simčič 1994: 140):

Kaj sem med vrsticami morda povedal? Morda to, da je z mitom take Lepe Vide, kakršna je moja, treba končati. Nehati bežati pred težavami, predvsem nehati sanjariti, romantično sanjariti in te sanje potem popularizirati. To je priprava za beg. Svoj ali drugih.

Mit o Lepi Vidi ohranja iz preteklosti v sedanost psihofizično osnovo slovenskega naroda. Pisatelj v knjigi intervjujev s Francetom Pibernikom *Dohojene stopinje* (2019) razlaga, da je s slovenskim narodnim značajem nekaj narobe, da so miti, kot je Lepa Vida, nevarni za narod, ker govorijo o begu pred realnostjo in dajejo slutiti, da smo narod bežečih (Simčič 2019: 344):

¹⁵ Npr. spomenik Lepe Vide v Slovenskih goricah.

¹⁶ Na primer film z naslovom *Lepa Vida* (2016) režiserja Timoteja Vrtnika (scenarij: Aljaž Kolar).

¹⁷ Na primer videospot *Lepa Vida* Igorja Saksida in Roka Trkaja, pesem *Lepa Vida* (2012) pesnika in pevcu Mateja Krajncu.

¹⁸ Npr. Thalasso SPA Lepa Vida v Krajinskem parku Sečoveljske soline, butična vinska klet Lepa Vida v Vipavski dolini, naravna kozmetika Lepa Vida (kopalna sol, milo, mleko za telo).

¹⁹ Zorko Simčič je Lepo Vido postavil v kontekst omenjenih nacionalnih junakov že v noveli *Črni tekač* (1948).

Poznamo zgodbe o večnosti človeškega hrepenenja in nemira človeškega srca, ki v želji po sreči ljudi žene po svetu, neke v ozadju pa tudi v želji po nekakšnem umiku, begu pred samim sabo, pred stvarnostjo. Zaradi bega pred realnostjo je danes v naših intelektualnih krogih prisotna politična naivnost, ki lahko prinese – kakor vemo iz lastne tragične polpretekel izkušnje – strahotne posledice.

Simčič razlaga, da je slovensko bistvo, ki ga uteleša Lepa Vida, določeno z begom, da smo narod razdvojencev in razdvojenk, da gre pri Lepi Vidi za skušnjava biti nekaj drugega, kot si, za poteze, ki so nevarne za obstoj naroda, za nevarnost, da se izgubimo v masi ali da celo želimo umreti.

8 Odnos do tujega

Tuje ni objektivna lastnost človeka ali predmeta, ampak relacijski pojem v srečanju z drugim (Hofmann 2006: 14). Kaj je domače/lastno in kaj tuje/drugo, je odvisno od zornega kota opazovanja. V teoriji sta pojma domače/tuje oz. lastno/tuje razumljena v spreminjanju, kot del kulturnega procesa z vzajemnim učinkom vključevanja in izključevanja (Waldenfels 1997: 21).

Pomen besede tuj ima vsaj tri delno prekrivajoče se odtenke. Prvi izhaja iz topografskega pojma, tuje pomeni to, kar je zunaj domačega območja. Drugi pomen tujega je povezan z vidikom pripadnosti. Tuje je tisto, kar ne pripada meni. In tretjič, tuje je tisto, kar je z vidika opazovalca po svoji pojavnosti in bistvu povsem drugačno. (Hofmann 2006: 15) Sociološko-antropološki model Otfrieda Schöffterja izhaja iz opazovanja zблиževanja tujega z domačim/lastnim ali zapiranja domačega/lastnega pred tujim in ponuja štiri oblike tujega: tuje kot resonančni prostor domačega/lastnega, tuje kot nasprotje domačega/lastnega, tuje kot dopolnitev domačega/lastnega in tuje kot komplementarnost domačemu/lastnemu (Schöffter v Hofmann 2006: 20–26).

9 Eksotično kot oblika tujega

Osrednje dogajanje v povesti *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* je umeščeno v 15. stoletje in poteka na obali Atlantskega oceana na jugu Španije, na gradu kraljice Izabele Kastiljske in kralja Ferdinanda Aragonskega v starodavnem mestu Cadiz, ki ga tamkajšnji prebivalci po belih zidovih imenujejo srebrna skodelica in kjer strme stene podobno kot v Devinu padajo naravnost v peneče se morje. V povesti spoznavamo eksotično, a precej

stereotipno podobo Španije: pokrajino v Andaluziji, južnjaški temperament, žgoče sonce, različne zvrsti španske glasbe, ciganski ples, črnsko glasbo, skratka, prepletenost različnih kultur. Na gradu sobivajo ljudje različnih narodov, ras in kultur. Slovenska Lepa Vida domuje na gradu že sedem leta, s kraljičem se na dvoru družijo črnski služabnik Afrobumba, na dvoru nastopijo afriški godci, slovenski trio itd.

Lepa Vida se v Simčičevi povesti *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* po prihodu iz Španije vrne v tradicionalno patriarhalno obliko družine, a se tujega ne boji. Še več, v pravljичni perspektivi ga sprejema in živi v medkulturnem sožitju s špansko kraljevo družino. Pisatelj v intervjuju *Bežati ali ne bežati – to je vprašanje* med drugim pripoveduje o svoji očaranosti nad romanskim svetom, o naklonjenosti do španske monarhije, poznavanju njihove kulture, še posebej glasbe. S povestjo *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* je želel med drugim, kot piše, prispevati vsaj delček k spoznavanju Španije in njene kulture. Odnos do tujega, Slovencev in Slovenk do Španije in obratno, kot se razbira iz povesti, bi lahko opredelili kot pozitiven odnos do tujega, ki je eksotično. O eksotični obliki tujega govorimo, ko nas tuje privlači, vendar ga ne moremo razumeti in se z njim identificirati. Eksotično ohranja svojo očarljivost prav zaradi tujosti in skrivnostnosti, uteleša hrepenenje po nedosegljivem in je lahko povod za beg od samega sebe. Pojem največkrat povežemo z zelo oddaljenimi deželami in pokrajinami, s tropskim pasom, južnim soncem in močnim temperamentom. Tudi odnos Špancev in Španke do Slovencev in Slovenk temelji na obliki tujega kot eksotičnega. Za Špance in Španke je slovenska Lepa Vida eksotična tujka. Na dvoru jo občudujejo zaradi izjemne lepote, miline, uglajenega in spoštljivega vedenja, nekoliko manj so nad tujko navdušeni le ministri. V kraljevi družini pa si je Lepa Vida pridobila izjemen ugled in postala najtesnejša zaupnica kraljice.

Simčičeva povest *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* nam na podlagi zapisanega sporoča, da smo Slovenci in Slovenke lahko s perspektive tujcev, tujk cenjeni in spoštovani tudi v naši drugačnosti in posebnosti ter sprejeti v medkulturni model tujega. A Lepa Vida je kljub udobnemu življenju, ki ji ga omogoča kraljevi dvor, v tujini nesrečna, neizmerno žalostna in v tej žalosti tudi povsem nerazumljena. Kraljica jo poskuša razvedriti na španski način: s cigansko zabavo, z južnjaškim plesom, dragocenimi oblekami ali z novo ljubeznijo. Nič od tega ne more ozdraviti Lepe Vide, kajti njena žalost izvira iz domotožja, zato je edina zdravilo zanjo vrnitev domov, kar se na ravni zgodbe tudi zgodi.

10 Sklep

Zorko Simčič pripoveduje v povesti *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* o nekom, ki je zbežal od doma in je v tistem usodnem trenutku mislil, da bo drugje našel svoj mir. Gre za parabolično zgodbo o pisateljevi²⁰ emigrantski izkušnji, domotožju in vrnitvi v domovino po skoraj petdesetih letih kakor tudi za tendenčno izraženo sporočilo, da je prava sreča biti doma. Simčič opozarja s tematizacijo mita o Lepi Vidi na globlje, eksistencialne razloge izseljevanja Slovencev in Slovenk v tujino in na model tujega kot eksotičnosti. Ta preide nato v medkulturni model tujega, ki temelji spoštovanju tujosti, četudi je v celoti ne moremo razumeti. Skozi zgodbo in opise spoznavamo eksotično, a precej stereotipno podobo Španije.

Viri in literatura

Katarina ALADROVIĆ idr., 2019: *Zbirka primerov dobre prakse*. Dostopno na spletni strani: https://project-deal.eu/wp-content/uploads/2019/01/Zbirka_primerov_dobre_prakse_DEAL-IO1_slo.pdf

Irena AVSENIK NABERGOJ, 2010: *Hrepenenje in skušnjava v svetu literature. Motiv Lepe Vide*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ivan CANKAR, 1969: *Zbrano delo. Knjiga 5: Hlapci, Lepa Vida, Dodatek*. Knjigo pripravil in opombe napisal Dušan Moravec. Ljubljana: DZS.

Marjan DRNOVŠEK: Vzroki izseljevanja Slovencev v zadnjih dveh stoletjih. Dostopno na: http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Drnovsek_slo.htm; pridobljeno 7. 11. 2019.

Marjetka GOLEŽ KAUČIČ (ur.) idr., 2007: *Slovenske ljudske pesmi, V*. Ljubljana: ZRC, Slovenska matica.

Kerstin GÖBEL in Petra BUCHWALD, 2017: *Interkulturalität und Schule. Migration – Heterogenität – Bildung*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau V.

Michael Hofmann, 2006: *Interkulturelle Literaturwissenschaft. Eine Einführung*. München: Wilhelm Fink Verlag.

Stanka HRASTELJ, 2013: *O Lepi Vidi, ki zapusti moža in dete, a se tega ne kesa*. V: Stanka Hrastelj, Milan Kleč, Marko Sosič, Dušan Šarotar: *Miti naši vsakdanji*. Ljubljana: Študentska založba.

Dušan JELINČIČ, 2010: *Bela dama Devinska*. Ljubljana: Sanje.

²⁰ Simčič je zapustil Slovenijo 3. maja 1945 iz ideoloških razlogov, kakor razlaga v *Do-hojenih stopinjah*.

- Josip JURČIČ, 2013: *Lepa Vida*. Ljubljana: Študentska založba.
- Fran LEVSTIK, 2007: *Martin Krpan z Vrha*. Ljubljana. Prešernova družba.
- France PIBERNIK in Zorko SIMČIČ, 2019: *Dohojene stopinje. Pogovori in dokumenti 2000–2018*. Ljubljana: Beletrina.
- Jože POGAČNIK, 1988: *Motiv lepe Vide ali hoja za rožo čudotvorno*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Simona PULKO, Melita ZEMLJAK JONTES, 2015: *Slovensko ali knjižno – kako je prav?* Maribor: Aristej.
- Andrej ROZMAN ROZA, 2011: *Lepa Vida v akciji*. V: Andrej Rozman Roza: *Izbrane Rozine v akciji*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 53–57.
- Zorko SIMČIČ, 1994: *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide*. Ilustriral Viktor Šest. Maribor: Založba Obzorja.
- , 1994: »Bežati ali ne bežati – to je zdaj vprašanje«. Enourni pogovor z avtorjem »Povratka Lepe Vide«. V: Zorko Simčič: *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide*. Ilustriral Viktor Šest. Maribor: Založba Obzorja. 123–145.
- Zorko SIMČIČ, 2006: *Črni tekač*. Ljubljana: Mohorjeva družba.
- Marijanca Ajša Vižintin idr., 2017: *Medkulturna vzgoja in izobraževanje – vključevanje priseljencev*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Vlado VALENČIČ, 1990: *Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. Dve domovini*, št. 1, 43–82.
- Josip VOŠNJAK, 1893: *Dr. Jos. Vošnjaka zbrani dramatični in pripovedni spisi. Zvezek 2: V Celji*: D. Hribar.
- Oton ŽUPANČIČ, 1957: *Zbrano delo. Druga knjiga: Samogovori, Jerala, Mlada pota, Neobjavljene pesmi 1904–1915*. Ljubljana: DZS.

Summary

In literary texts, if we wish to observe the situation of foreigners, who for various reasons left their country, texts talking about intercultural experiences and encouraging reflection on different concepts of foreignness first come to mind. Such is also the text *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* by the most prominent emigrant writer Zorko Simčič. The story was written for his two overseas-born daughters whose ties with their father's homeland were becoming increasingly weaker as they grew older. It was written also for "older children, possibly also youthful old men" (Simčič).

In the mentioned story, Fair Vida is a simple girl from Duino (Devin). She left her two children behind and went to work as a wet-nurse at the court of the King of Spain. After seven years of life at the court she became the queen's closest confidante and advisor, which tells us that a Slovene person in a foreign country can be respected and valued, as well. But despite all this, Fair Vida was not happy. She suffered from homesickness.

Through breastfeeding she transferred this sadness on to the queen's son, whose life according to Vida's advice would be saved only by the presence of three Slovene musicians. Indeed, this saved the Spanish court from collapse. Fair Vida was able to return home with the musicians where she married and made family with one of them. Simčič's story shows Spain as an exotic image of the foreign, and at the same time also as an intercultural and mutual-respect-based understanding of the foreign. In numerous folklore and other literary accounts, Fair Vida with her division between home and foreign country symbolises the spiritual core of Slovenehood. In the discussed story it transcends also into the symbol of Slovene emigrants, Zorko Simčič being one of them.